

στηματικό πνεῦμα ανάμεσα στους Πλατωνικούς, τὸ πνεῦμα τοῦ Πρόκλου, ἀλλὰ εἶναι ἀκριβῶς καὶ οἱ ἴδιες οἱ φάσεις τῆς σκέψης τοῦ Ἑγέλου: «μονή»: θέση, «πρόοδος»: ἀντίθεση, «ἐπιστροφή»: σύνθεση.

Στὴν Παρουσία τοῦ Πρόκλου μέσα στὴ Φιλοσοφία, πέρα ἀπὸ τὴν πολὺτιμη ἀξία τῆς γιὰ τὴ σχετικὴ μὲ τὶς θεωρίες τῆς Ἀποκάλυψης βιβλιογραφία, προσγράφεται καὶ ἡ ἄρση τῆς φιλονικίας ἀνάμεσα στοὺς Ὀνοματοκράτες καὶ τοὺς Ρεαλιστές. Ὁ ἄδικα περιφρονημένος ἀπὸ τὸν ἀριστοτελικὸ μεσαίωνα Πρόκλος ἀποκτάει ἰδιαίτερη λάμψη στὰ χρόνια μας ὕστερα ἀπὸ συστηματικὲς ἐρευνες, οἱ ὁποῖες σημείωσαν ὥραϊες ἐπιτυχίες. Μακάρι νὰ ἐκδοθοῦν ἔτσι, ὅπως ἐκδόθηκε τοῦτο τὸ ἔργο, καὶ τὰ ἄλλα δύο (στὴ Λατινικὴ μόνο περισωθέντα) ἔργα τοῦ Πρόκλου τοῦ Λυκίου, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πιὸ συνεπεῖς φιλοσόφους τοῦ Λόγου.

Βόννη

Δημοσθένης Γ. Γεωργοβασίλης

B. L. van der Waerden, *Die gemeinsame Quelle der erkenntnistheoretischen Abhandlungen von Iamblichos und Proklos*, Heidelberg, Carl Winter-Universitätsverlag 1980, 30 σελ.

Στις 18 Ὀκτωβρίου 1980 ὁ Καθηγητὴς Albrecht Dihle παρουσίασε στὴν Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν τῆς Χαϊδελβέργης τὴ νέα ἐργασία τοῦ Van der Waerden, τὴν ὁποία, ἐπειδὴ θεωρῶ πολὺ χρήσιμη γιὰ ὅσους ἀσχολοῦνται στὴ χώρα μας μὲ τὴ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία, τὴν παρουσιάζω ἐδῶ.

Δὲν εἶναι μόνο ὁ Nicolai Hartmann (*Des Proklos Diadochos philosophische Anfangsgrunde der Mathematik*, Giessen 1909) οὔτε ὁ φιλόσοφος τῶν Μαθηματικῶν Andreas Speiser (*Proklus Diadochos über die Mathematik* στὸ «Die mathematische Denkweise», Zürich 1932), ποὺ χαιρετίζουν τὸν Πρόκλο ὡς τὸν «τελευταῖο σημαντικὸ φιλόσοφο τῆς Ἀρχαιότητος», ἀλλὰ καὶ σχεδὸν ὅλοι οἱ σύγχρονοι ἐρευνητὲς τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας στέκονται μὲ θαυμασμὸ μπροστὰ στὴ σκέψη τοῦ Πρόκλου. Ὁ van der Waerden ξεκινάει ἀπὸ τὸ θαυμάσιο «Προοίμιο τῶν Σχολίων» τοῦ Πρόκλου στὸ πρῶτο βιβλίο τῶν *Στοιχείων* τοῦ Εὐκλείδη (*Proclus Diadochos, In Primum Euclidis Elementorum librum Commentari*, ed. Friedlein, Leipzig 1873, ἀνατύπωση Olms, Hildesheim 1967), ποὺ τὸ βρίσκει ὡς τὴν πιὸ «ἀξιοθαύμαστη γνωσιοθεωρητικὴ πραγματεία γιὰ τὸ ἀντικείμενο καὶ τὴ μέθοδο τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν». Ὁ συγγραφέας τοῦ Προοιμίου ἀφορμᾶται ἀπὸ τὴ γνωσιοθεωρία τοῦ Πλάτωνος, ὅπως ὁ φιλόσοφος τῶν Ἰδεῶν τὴν ὁλοκληρώνει στὴν *Πολιτεία* του, καὶ δέχεται ὅτι τὰ ἀντικείμενα τῶν Μαθηματικῶν Ἐπιστημῶν βρίσκονται κάπου μεταξὺ τῶν νοητῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν. Ἡ γνωσιοθεωρία ὁμῶς τοῦ Προοιμίου διαφέρει ἀπὸ τὴν πλατωνικὴ σὲ τρία σημεῖα: 1) Ὡς ἀρχὲς τοῦ ὄντος καὶ τῶν ἐπιστημῶν δέχεται τὸ «πέρας» καὶ τὸ «ἄπειρον», οἱ ὁποῖες, ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (*Μτφ.* 986 a καὶ 987 b), ἦταν θέσεις τῶν Πυθαγορείων· ὁ Πλάτων ἔθετε τὶς ἀρχὲς τοῦ ἐνὸς καὶ τῆς ἀπροσδιόριστης δυάδας. 2) Ἡ Ἀρμονικὴ καὶ ἡ Ἀστρονομία δὲν σχετίζονται μὲ τὰ νοητά, ὅπως δέχεται ὁ Πλάτων (*Πολ.* 531 c),

ἀλλὰ μὲ τὰ αἰσθητά. 3) Οἱ Μαθηματικὲς Ἐπιστῆμες ὀφείλουν νὰ στηρίζονται ἐπάνω στὶς ὑποθέσεις· ὁ Πλάτων θεωροῦσε τὶς ὑποθέσεις μόνο ὡς προσωρινὲς ἀφειτηρίες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὅμως ἔπρεπε μέσῳ τῆς Διαλεκτικῆς νὰ ἀπαλλαγεῖ ὁ λόγος γιὰ νὰ φτάσει στὸ ἀνυπόθετον, ἀπὸ ὅπου μὲ τὶς καθαρὲς ιδέες νὰ παραγάγει τὰ πάντα. Γιὰ τὸ συγγραφέα τοῦ Προοιμίου δύο μόνο γνωσιολογικοὶ τρόποι εἶναι δυνατοί: α) ἡ κάθοδος ἀπὸ τὶς ὑψιστες ἀρχὲς ὡς τὰ συμπεράσματα σχετικὰ μὲ τὰ αἰσθητά ὄντα· β) ἡ ἀνοδος ἀπὸ τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων πρὸς τὶς ἀρχές.

Ἀναζητώντας ὁ van der Waerden τὶς πηγὲς αὐτῆς τῆς γνωσιοθεωρίας τοῦ Προοιμίου ἀνατρέχει σὲ συγγενεῖς πηγὲς καὶ ἐξετάζει: 1) Ἰαμβλίου, *De Communi Mathematica Scientia* (ἐκδ. N. Festa, Leipzig 1891, νέα ἐκδοση μὲ Addenda καὶ Corrigenda ἀπὸ τὸν V. Klein, Teubner, Stuttgart 1975). Ὁ ἐκδότης παρατηρεῖ ὅτι ἀνάμεσα στὸ Προοίμιο καὶ στὸ κείμενο τοῦτο τοῦ Ἰαμβλίου ὑπάρχει ἓνα πλῆθος κοινῶν σημείων, τὰ ὁποῖα μάλιστα ἔχουν καὶ τὴν ἴδια σχεδὸν γλωσσικὴ διατύπωση. Ἀκολουθώντας τὴ γνώμη τοῦ Ἀγγλοῦ Glenn R. Morrow, ἐκδότη καὶ μεταφραστῇ τοῦ Ὑπομνήματος τοῦ Πρόκλου στὰ *Στοιχεῖα* τοῦ Εὐκλείδη (Princeton 1970), πιστεύει ὁ van der Waerden ὅτι τὸ Προοίμιο δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει πηγὴ τοῦ τὸν Ἰάμβλιο, ἀφοῦ τὸ κείμενο ἐκείνου εἶναι ἀπὸ πολλὰς πλευρὲς ἀμέθοδο, φλύαρο καὶ μὲ πολλὰς ἐλλείψεις. 2) Γι' αὐτὸ στρέφεται σὲ ἀναζήτησιν ἄλλης πηγῆς τοῦ Προοιμίου καὶ ἐξετάζει, ἂν συγγραφέας τούτου εἶναι ὁ στωικὸς φιλόσοφος καὶ ἀστρονόμος Γεμινός (*Elementa Astronomiae*, ἑλληνικὰ καὶ γερμανικὰ ἀπὸ τὸν C. Maritius, Leipzig 1898), ὁ ὁποῖος σύμφωνα μὲ τὶς διαπιστώσεις τοῦ Neugebauer (*A History of Ancient Mathematical Astronomy*, II, σελ. 580) ἔζησε τὸν πρῶτο αἰῶνα π.Χ. Στὴν ὑπόθεση τούτῃ ὁδηγεῖται ὁ van der Waerden καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Πρόκλος χρησιμοποιοῖ στὰ Σχόλιά του πάνω ἀπὸ εἴκοσι φορὲς χωρία τοῦ Γεμινού.

Γιὰ νὰ καταλήξει στὴν ὑπόθεση αὐτὴ ὁ van der Waerden πέρασε μέσα ἀπὸ τὰ κεφάλαια 1-11 καὶ 14 τῶν Σχολίων τοῦ Πρόκλου καὶ ζήτησε νὰ βρεῖ σχέσεις ἀνάμεσα στὸν Πρόκλο καὶ στὸν Νικόμαχο ἀπὸ τὰ Γέρασα (ζοῦσε στὰ 100 μ.Χ.), καθὼς ἀνάμεσα στὸν Πρόκλο καὶ τὸν Φίλωνα τὸν Ἀλεξανδρινό· γιὰτὶ πράγματι ἡ περὶ τὰ Μαθηματικὰ θεωρία τοῦ Πρόκλου περιέχει κοινὰ σημεία μὲ τὰ ἔργα τοῦ Νικομάχου καὶ τοῦ Φίλωνα· σύμφωνα μάλιστα μὲ τὶς διαπιστώσεις τοῦ van der Waerden (*Die Pythagoreer*, Artemis-Verlag, Zürich 1979) ὅλοι αὐτοὶ στηρίζονται ἐπάνω στοὺς ἀρχαίους Πυθαγορείους. Ὁ Waerden δείχνει ὅτι ὁ Πρόκλος καὶ ὁ Ἰάμβλιχος ἔχουν κοινὴ πηγὴ τοὺς τὸ μέγα ἐγκυκλοπαιδικὸ ἔργο τοῦ Γεμινού *Ἡ τῶν μαθημάτων θεωρία*. [Ὁ τίτλος τοῦ ἔργου αὐτοῦ παραδόθηκε ἀπὸ τὸν Εὐτόκιο, τὸ σχολιαστὴ τοῦ Γεμινού, στὴν ἀρχὴ τοῦ ὑπομνήματός του στὶς κωνικὰς τομὰς (*Κωνικά*) τοῦ μεγάλου μαθηματικοῦ Ἀπολλωνίου Περγαίου (260-190; 170;). Πρβλ. P. Tannery, *La Géométrie grecque*, Paris 1887, σελ. 18-19. Τὰ σχόλια τοῦ Εὐτοκίου τυπώθηκαν στὴν Χαϊδελβέργη, Apollonios-Edition, Band 2, 1893.] Ὅμως ὁ Πρόκλος δὲν στηρίζεται στὸν Νικόμαχο οὔτε στὸν Φίλωνα οὔτε ἄμεσα στὸν Γεμινό, ἀλλὰ κατὰ πάσα πιθανότητα σὲ κάποιον ἀρχαῖο Πυθαγόρειο, στὸν ὁποῖο θὰ πρέπει νὰ στηρίζονται καὶ οἱ ἄλλοι. Ὁ van der Waerden καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ κεφ. 1-7 καὶ 13 τοῦ Προοιμίου συντέθηκαν μὲ βάση τὸ ἔργο τοῦ Γεμινού, ἐξετάζοντας δὲ συ-

νολικά τὸ ἔργο ἀνευρίσκει ὅτι στὰ κεφ. τῶν Σχολίων τοῦ Πρόκλου [1. 1-4, 25-26 καὶ 28 (σ' αὐτὰ ἐνυπάρχει ἡ γνωσιοθεωρία τῶν Μαθηματικῶν Ἐπιστημῶν), 2. 15-22 καὶ 27 (σ' αὐτὰ ὑπάρχουν ἱστορικὲς πληροφορίες γιὰ τὶς ἐπιστῆμες τῶν Πυθαγορείων) καὶ 3. 23-24 (ὅπου περιγράφεται ἡ μορφωτικὴ ἀξία τῶν Μαθηματικῶν)] βρίσκονται ὅλα τὰ θέματα τῆς πραγματείας τοῦ Γεμινού *Ἡ τῶν μαθημάτων θεωρία*. Ὁ συγγραφέας, τέλος, παρατηρεῖ ὅτι ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ἀσχοληθεῖ κανεὶς μὲ τὰ κεφαλáια 17-25 καὶ 28-31 τοῦ Ὑπομνήματος τοῦ Ἰαμβλίου, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται στὸν Πυθαγόρα καὶ τοὺς Πυθαγορείους, καὶ νὰ τὰ ἀναλύσει. Τὸ κέρδος γιὰ τὸν ἀκριβέστερο προσδιορισμὸ τῶν γνωσιοθεωρητικῶν πηγῶν τοῦ Πρόκλου καὶ τοῦ Ἰαμβλίου θὰ εἶναι μεγάλο.

Ἡ ἔρευνα γιὰ τὶς πηγὲς τῆς γνωσιοθεωρίας τοῦ Πρόκλου (καὶ τοῦ Ἰαμβλίου) πρέπει νὰ προχωρήσει πέρα ἀπὸ τὸν Γεμινὸ καί, ἀφοῦ περάσει μέσα ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Πλάτωνα, νὰ ἀναζητήσῃ στὸ χῶρο τῶν ἀρχαίων Πυθαγορείων τὴ δύναμη τῆς γνώσης γιὰ τὴ σύλληψη καὶ κατανόηση τῆς ἀρχέγονης ἐνότητας τοῦ κόσμου. Ἡ *universitas scientiarum*, στὴν ὁποία ἀνάγεται ὁ νοῦς μὲ τὰ Μαθηματικὰ καὶ τὴ Διαλεκτικὴ καὶ ἡ ὁποία προϋποτίθεται γιὰ τὴ μυστικὴ θέαση τοῦ κόσμου, ἔχει ἀσφαλῶς ὀρφικὴ τὴν προέλευσή της. Οἱ ἀρχὲς τῆς κίνησης καὶ τῆς τάξης, τῆς διάσπασης καὶ τοῦ συστήματος, τῆς ἀντίθεσης καὶ τῆς ἁρμονίας εἶναι ἀπὸ τὰ κεντρικότερα σημεῖα μέσα στὴ φιλοσοφία τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ. Ἡ ἐνότητα τοῦ διασπασμένου ὄντος δόθηκε μόνο μέσα στὰ σύμβολα τῶν Ὀρφικῶν καὶ στὸν ἀριθμὸ τῶν Πυθαγορείων, ὅπως αὐτὸς κινεῖται μέσα στὸ «πέρας» καὶ τὸ «ἄπειρον». Καὶ αὐτὴ τὴν ἐνότητα ζητεῖ νὰ ἀνασυστήσῃ ὁ Νεοπλατωνισμὸς καὶ ἡ Διαλεκτικὴ του. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ φαίνεται καθαρὰ ἡ μεγάλῃ σημασία πού ἔχει γιὰ τὸ στόχο αὐτὸν τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ ἡ ἰχνηλασία τῶν πηγῶν τῆς γνωσιοθεωρίας του.

Βόννη

Δημοσθένης Γ. Γεωργοβασίλης

Curt Paul Janz, *Friedrich Nietzsche. Biographie in drei Bänden*, München, Carl Hanser Verlag. 1978-1979, 849+668+463 σελ.— Πρῶτος τόμος: Παιδικὰ καὶ νεανικὰ χρόνια. Τὰ χρόνια στὴ Βασιλεία (1978). Δεύτερος τόμος: Τὰ δέκα χρόνια τοῦ ἐλεύθερου στοχαστῆ (1978). Τρίτος τόμος: Τὰ χρόνια τῆς ἀρρώστιας. Πηγές. Πίνακες (1979).

Μὲ τὴν ἐκδοσὴ στὸ Μόναχο ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Hanser καὶ τοῦ τρίτου τόμου τοῦ βιογραφικοῦ ἔργου τοῦ C. P. Janz γιὰ τὸν Νίτσε ὀλοκληρῶνεται μιὰ πολὺ φιλόδοξη προσπάθεια νὰ συντεθεῖ ἡ πρώτη πλήρης βιογραφία τοῦ γερμανοῦ φιλοσόφου. Τὴ σημασία τῆς προσπάθειας αὐτῆς τὴν ἀντιλαμβανόμαστε μόνις ἀναλογιστοῦμε ὅτι σὲ κανέναν, ἴσως, ἄλλο φιλόσοφο δὲν διαπιστώνεται τόσο στενὴ ἀμοιβαία ἐξάρτηση βίου καὶ ἔργου, ὥστε τὸ ἓνα νὰ προϋποθέτει καὶ συνάμα νὰ καθορίζει τὸ ἄλλο, ὅσο στὸν Νίτσε. Στὶς γραμμὲς πού ἀκολουθοῦν δὲν ἐπιχειρεῖται ὁ κριτικὸς ἔλεγχος ὅσο ἡ παρουσίαση ἐνὸς βιβλίου, πού πιστεύουμε ὅτι δὲν πρέπει νὰ περάσῃ ἐντελῶς ἀπαρατήρητο στὸν τόπο μας.